

ЗАХІДНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ — провідна цивілізація сучасності.

Ін. її назва — євроатлантична цивілізація. Специфічні начала 3. ц. створ. переважно романо-герман. народами ранньосередньовіч. Зх. Європи (за участі кельтів, зх. і частини пд. слов'ян, угорців, басків) на ґрунті християнства лат. обряду, в подальшому вона поширилася й на ін. народи Європи та на народи колонізов. європейцями тер. Америки, Австралії з Новою Зеландією і частково Пд. Африки. Від 2-ї пол. 2 тис. 3. ц. стала ядром макрохристиян. цивілізац. світу, до складу якого ввійшли також сх.-християн.-слов'ян. та латиноамер. цивілізації. Впродовж останніх століть вона складається з 2-х осн. субцивілізацій: зх.-європ. (Зх., Центр., Пн. і більша ч. Пд. Європи) та пн.-амер. (США й Канада). Соціокультур. підґрунтям 3. ц. були: антич. цивілізація в її зх. (лат.) варіанті; християнство лат. обряду; варвар., частково кельт., але переважно герман. етноси періоду, що передував падінню Рим. імперії, та раннього середньовіччя. Ці етноси в 5–6 ст. утворили на теренах Зх. Рим. імперії низку «варвар. королівств» (вестготів, остготів, вандалів, лангобардів, бургундів, франків та ін.), у системі яких військ. еліти герман. походження панували над романомам. у своїй більшості насел. колиш. рим. провінцій, яке сповідувало християнство ортодоксал. Нікео-Константинопол. символу віри й у церк. відношенні підпорядковувалося первосвященникові Риму (рим. папі), тоді як віруванням майже всіх герман. етносів було аріанство. Все це призвело до того, що в житті «варвар. королівств» існували етно-культурні, мовні та конфесійні бар'єри. Виняток складали франки, які наприкінці 5 ст. прийняли християнство в ортодоксал. формі й визнали церк. владу рим. папи. Це визначило сталий союз папства і франк. королів у 6–8 ст. Найвизначніший серед франк. королів — Карл Великий — створив велику державу із колиш. рим. областей (Галлії — тер. сучас. Франції, Люксембурґу, Бельгії, ч. Нідерландів і Швейцарії, Пн. Італії, включно з Рим. обл., та Пн. Іспанії до р. Ебро) й земель герман. етносів між р. Рейн і Ельба. Рим. папа Лев III коронував 800 Карла імператор. короною і юридично він став правонаступником зх.-рим. імператорів, що вимушено підтвердила й Сх. Рим. імперія (Візантія). Його верхов. авторитет визнавали князівства Пд. Італії, дрібні англо-саксон. королівства Британії, Астурія (на Пн. Зх. переважно захопленої арабами Іспанії), порубіжні з імперією Карла слов'ян. етноси (полаб. і, частково, помор. слов'яни, чехи, моравани, хорутани, розгромлені ним авари Середнього Подунав'я та ін.). Через підпорядкування папству та реліг.-культурну спорідненість до системи зх.-християн. цивілізації належала також Ірландія. Ченці з цієї країни

розгорнули потужну місіонер. діяльність у Зх. і Центр. Європі, заснували низку монастирів. Отже, 3. ц. склалася впродовж раннього середньовіччя внаслідок романо-герман. синтезу при міцному союзі франк. державності та папства на ідейно-цінніс. ґрунті християнства лат. обряду, яке після розділення християн. Церков 1054 остаточно конституювалося як **католицизм**. До часів реформації єдність зх.-християн. світу (усвідомлювана його представниками і сусід. народами — православ. й мусульман.) перш за все визначали католи. Церква, спіл. особливості світогляду, ціннісні орієнтири та ментальність, подібність соц.-екон. систем і політ. структур. Його диференціація у 9–11 ст. зумовлена, з одного боку, поділом імперії Карла Великого на окремі територ.-політ., здебільшого підпорядк. одна одній за принципом феод. ієрархії, структури, з яких поступово почали утворюватися прообрази сучас. держав чи їх осн. складових (Англія, Франція, Неаполітан. королівство, Папська обл., Венеціан. респ., землі-князівства, такі як Баварія, Австрія, Саксонія тощо); з ін. — залучення до системи зх.-християн. світу сусід. народів та ін. ранньо-держ. утворень як через відносно мирне навернення їх у християнство лат. обряду (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Польща, Чехія, Угорщина, Хорватія, Литва), так і внаслідок завоювань: шведами — Фінляндії, німцями — більшості областей Пд. і Сх. Балтії, за повної асиміляції окремих слов'ян. (ободрити й лютічі) та балт. (пруси) етносів. Від кін. 11 ст. експансія зх.-християн. цивілізації спрямована на Пд. Сх. — хрест. походи з тимчас. захопленням ч. Сирії, Палестини та Греції з Константинополем (нині Стамбул), венеціан. і ґенуез. колонізації Егеїди з Кіпром та окремих місцевостей Пн. Причорномор'я. Але впродовж 2-ї пол. 13 — 16 ст. внаслідок турец. експансії католики втратили у Сх. Середземномор'ї, Егеїді та Причорномор'ї всі свої володіння. Водночас саме в ці століття зх.-християн. (гол. чином польсь.) експансія охопила укр. (починаючи від Галичини) та білорус. терени і дійшла на поч. 17 ст. до Москви. Внаслідок цього сх.-християн. укр. та білорус. землі на певний час опинилися у підпорядкуванні сх. філіації 3. ц.: Лівобережна Україна до серед. 17 ст., Правобережна (без Києва), Поділля, Волинь, Білорусь до кін. 18 ст., Буковина до поч., а Галичина й Закарп. Україна до серед. 20 ст. При цьому в зх. областях України й Білорусі в результаті конфесій. симбіозу виникло греко-католи. віросповідання, яке донині домінує в Галичині, а також в ін., сх.-роман., формі — у зх. областях Румунії. Подіб. форм симбіозу з католицизмом частково набули й вірм. (монофізит.) християнство та деякі ін. сх.-християн. групи Близького Сходу. Всі вони утворюють

своєрідну «перехідну смугу» між 3. ц. та сх.-християн. цивілізацією. Паралельно (від 15 ст.) експансія зх.-християн. цивілізації була спрямована в бік Африки (її здійснювали португальці, до яких згодом приєдналися голландці, англійці та французи, а від кін. 19 — на поч. 20 ст. — також німці, бельгійці й італійці) та Америки: Пд. (іспанці, португальці), Центр. (іспанці) з Карибікою (іспанці, голландці, англійці, французи) та Пн. (іспанці, французи й англійці). Вирішаль. роль у колонізації Пд. і Центр. Америки належала іспанцям та португальцям (Бразилія), які разом зі знач. мірою асимільов. ними індіанцями, творцями великих цивілізацій Мексики і Перуан.-Болівії. Анд, та за участі завезених з Африки невідомі-негрів і їхніх нащадків утворили окрему латиноамер. цивілізацію, що остаточно уконституювалася впродовж 19 ст. після здобуття більшістю країн цього регіону незалежності. Кардинал. зміни, які визначили трансформацію зх.-християн. цивілізації середньовіччя у новоєвроп. цивілізацію з її подальшим розвитком у 3. ц., припали на кін. 15 — 1-у третину 16 ст. В цей час увійшли в резонанс, обумовивши унікал. у світ. історії кумулятив. ефект, процеси та явища, що спочатку відбувалися переважно в окремих країнах чи групах країн Європи: Ренесанс (Італія), великі геогр. відкриття (Португалія, Іспанія), реформація (Німеччина, Швейцарія) з певним розвитком капіталізму (Нідерланди, Англія, Франція), становленням централізов. держав (Франція, Англія, Іспанія, Португалія, Данія, Швеція), зокрема абсолютист. (Іспанія, Франція), та з вираз. тенденціями парламентаризму (Англія, Швеція) і поч. формування новоєвроп. націй (Франція, Англія, Іспанія, Португалія, Нідерланди, Данія, Швеція). За таких умов склався притаман. саме Заходу соціокультур. тип особистості, який передбачає раціоналізм, індивідуалізм, прагматизм, специфічну трудову етику. На периферії цих процесів опинилися центр.-європ. країни: Чехія, Угорщина, Польща й Литва (дві останні — з укр. і білорус. землями; від 1569 — Річ Посполита), — через які відповідні імпульси в трансформов. польс. посередництвом вигляді передалися православ. укр. і білорус. населенню. Протиріччя, притаманні початк. фазі новоєвроп. цивілізації (як певному етапу розвитку 3. ц.), у 16 — 1-й пол. 17 ст. призвели до громадян. воєн під реліг. гаслами (Німеччина та Франція) і ранніх бурж. революцій (Нідерланди, Англія), викликавши потужну катол. реакцію у вигляді контрреформації, що мала знач. вплив на долю країн Пд. Європи (Італія, Іспанія, Португалія). Внаслідок реформації і контрреформації, реліг. воєн та ранньобурж. революцій Захід у цивілізац. плані диференціювався на протестант. Пн., заселену переважно народами герман. мовної групи, де інтенсивно розвивалися капіталізм і парламентаризм, та катол. Пд., репрезентов. гол. чином романомов. народами, де відповідні процеси були загальмовані й на певний час утвердився абсолютизм. Формально це

закріплено Вестфал. миром 1648, що поклав край Тридцятиліт. війні 1618–48. Франція в цьому відношенні перебувала на проміж. стадії розвитку. Створивши ідеологію просвітництва і здійснивши революцію, вона вийшла на капіталіст.-парламентарист. шлях державотворення, а наполеонів. війни, франц. революція 1830 та європ. революції 1848–49 підірвали основи «старого порядку» в більшості країн континентал. Європи, «розчистивши» шлях до капіталіст. розвитку в Німеччині, Італії, Іспанії. У Великій Британії наприкінці 18 ст. відбувся пром. переворот, що почав здійснюватися й у ін. країнах Зх. Європи (Франція, Нідерланди, Прирейн. Німеччина) та на Атлантич. узбережжі Пн. Америки (приблизно від 1800). З цього часу 3. ц. вступила в індустр. фазу розвитку, сприяючи входу до неї й решти світу. Впродовж 19 ст. в усіх осн. її складових утвердилося суспільство індустр. типу. Від поч. 17 ст., з появою голланд., франц., англ. колоністів на Атлантич. узбережжі Пн. Америки, новоєвроп. цивілізація почала набувати рис власне 3. ц. — завдяки формуванню пн.-амер. філіації, згодом субцивілізації Заходу. Внаслідок тривалої боротьби, зокрема Семиліт. війни 1756–63, панівну роль у Пн. Америці почала відігравати Велика Британія, але невдовзі підвладні їй колонії, розташ. південніше Канади, в ході Амер. революції 1775–83 здобули незалежність і утворили США. Вони стрімко розширювали свої межі й у серед. 19 ст. консолідувалися у своїх сучас. кордонах, купивши 1867 у Рос. імперії Аляску та Алеут. о-ви і приєднавши 1898 Гавай. о-ви (від 1959 — 50-й штат США). До громадян. війни 1861–65 у США принципово різнилися соц.-екон. уклади капіталіст. пн. і рабовласниц. пд. штатів (госп. лад останніх був подіб. до ладу тогочас. Куби або Бразилії), але після цієї війни та бурж. реконструкції Пд. країна набула певної гомогенності й вступила в стадію стрімкого екон. піднесення, вже у 20 ст. «підтягуючи» до свого рівня Канаду та поширюючи своє домінування на Карибіку й Лат. Америку. Таким чином, у 19–20 ст. сформувалася 3. ц. з австрал.-новозеланд. і частково пд.-афр. філіаціями. Укр. емігранти та їхні нащадки проживають в усіх її частинах, переважно у США та Канаді, утворюючи зх. укр. діаспору.

Розвиток 3. ц. у 1-й пол. 20 ст. проходив в умовах кризових явищ та подій, серед яких — 1-а світова війна, світ. екон. криза 1929 та подальша Велика депресія 1929–33, загострення суспільно-політ. боротьби з утвердженням в окремих країнах тоталітар. фашист. і нацист. (Італія, Німеччина) та жорстких авторитар. (Іспанія, Португалія, Угорщина й ін.) режимів, **2-а світова війна** та посилення боротьби народів Азії й Африки проти колоніалізму, здобуття більшістю країн цих регіонів держ. незалежності (1940–60-і рр.). Водночас від 1930-х рр., а особливо впродовж 1-го десятиліття після 2-ї світової війни, найбільш розвинені країни 3. ц. здійснили докорінні соц.-екон. перетворення. Вони ви-

значалися тенденціями лібералізації політ. життя (за наявності окремих коливань у протилеж. бік, як маккартизм у США) й полягали в посиленні соц. підтримки та гарантій найчисельнішим верствам насел., усуспільненні виробництва (зростання питомої ваги держ. сектору, акціонування капіталу тощо) та удосконаленні парламент. (парламент.-президент.) системи зі створенням соціально орієнтов. ринк. економіки. Захід вступив у пізньоіндустр. фазу розвитку, якій відповідало т. зв. суспільство масового споживання. Прикрашений образ цього суспільства за часів «холодної війни» виступав альтернативою «реал. соціалізму» рад. зразка в СРСР. На поч. 1970-х рр. темпи розвитку економіки З. ц. уповільнилися, проте на ці роки припало остаточне подолання залишк. явищ авторитаризму (Іспанія, Португалія) та колоніалізму (Португалія), а також поч. становлення постіндустр. суспільства — суспільства високих інформ. технологій, яке незабаром отримало назву інформ. (інформаціонал.). Останнє в осн. своїх рисах у провід. країнах З. ц. (а також Японії) утвердилось на поч. 1990-х рр., які позначилися бурхливим розвитком економіки, переважно США. Водночас СРСР, все ще перебуваючи на рівні індустр. суспільства, остаточно програв США гонку озброєнь, утратив своїх центр.-європ. і балкан. сателітів (1989) та розпався (1991). Постсоціаліст. центр.-європ. держави та країни Балтії впродовж 1990-х рр. і перших років 21 ст. інтегрувалися в євроатлант. (НАТО) та заг.-європ. (ЄС) структури. Останнім часом, зокрема внаслідок зникнення спіл. для всього Заходу «червоної загрози» з боку СРСР, тенденції диференціації пн.-амер. та зх.-європ. субцивілізацій З. ц. посилюються. Ознакою цього є внутр. консолідація кожної з них, що виявляється у створенні Пн.-амер. зони вільної торгівлі (США та Канада з залученням Мексики) й інтеграції країн Зх. і Центр. Європи в структурі ЄС (куди входять православна Греція й грец. ч. Кіпру, а також Румунія та Болгарія, але не входять такі автентично зх. держави, як Швейцарія й Норвегія). Межі осн. субцивілізацій З. ц. не повністю збігаються з об'єднаннями, створюваними на їх ґрунті, але в системі останніх «іншоцивілізац. додатки» (як Мексика або Греція) відіграють підпорядк. роль. З. ц. (незважаючи на фінанс.-екон. кризу, що розпочалася 2008) виступає найрозвиненішим центром і провід. силою як у межах макрохристиян. цивілізац. світу, так і на планеті загалом. За Є. Валлерстайном, обидві її провідні субцивілізації разом із Японією утворюють «світ-системне ядро», хоча нові чл. ЄС, Піреней. держави, більша ч. країн Центр. Європи і Балкан та країни Балтії належать швидше до категорії напівпериферійних. З. ц. як «багата Пн.» за рівнем соц.-екон. розвитку, дотриманням прав людини та громадян. свобод, якістю життя тощо є протилежністю «бідного Пд.». Водночас у сучас. світі вона співіснує та інтенсивно взаємодіє не лише з найближчими до неї сх.-слов'ян.-православ. та латиноамер. цивілізаціями у

межах макрохристиян. світу, а й з країнами мусульман.-афроазій., інд.-пд.-азій., китай.-сх.-азій. та япон.-океаній. цивілізацій, з тропічноафр. цивілізац. спільністю та трансцивілізац. спільнотою Пд.-Сх. Азії. Япон.-океаній. цивілізація, гол. чином в особі своєї провід. сили — Японії, вийшла на рівень інформ. суспільства паралельно з найрозвиненішими країнами З. ц. Нині на Далекому Сх. — в Японії, Пд. Кореї, Тайвані, Китаї (в останньому — переважно через примор. провінції та Сянган) — складається паралел. З. ц. світ. центр випереджував. розвитку, який у перспективі має утворити альтернатив., перш за все в екон. відношенні, Заходу центр світ. домінування.

Україна впродовж своєї історії певний час (різний для окремих її земель), переважно (2-а пол. 16 — 1-а пол. 17 ст.) або частково (2-а пол. 17 — 1-а пол. 20 ст.) у складі центр.-сх.-європ. (Річ Посполита) та центр.-європ. (Австрія, Австр. імперія, від 1867 — Австро-Угорщина, Польща і Чехо-Словаччина у період між двома світ. війнами) держав, була причетна до життя, розвитку, культури З. ц. і нині прагне до неї долучитися.

Рекомендована література

1. Кареев Н. И. История Западной Европы в Новое время. Т. 1-7. С.-Петербург-Петроград, 1891-1920;
2. Гизо Ф. История цивилизации в Европе / Пер. с франц. С.-Петербург, 1898;
3. Фридлянд Ц. История Западной Европы / Пер. с нем. Ч. 1-2. Х., 1928;
4. Зомбарт В. Современный капитализм / Пер. с нем. Т. 1-3. Москва; Ленинград, 1929-31;
5. История XIX века. Т. 1-8. Москва, 1938-39;
6. W. W. Rostow. The Process of Economic Growth. New York, 1967;
7. K. Polanyi. Primitive, Archaic and Modern Economics. New York, 1968;
8. D. Bell. Coming of Post-Industrial Society. New York, 1973;
9. J. Wallerstein. The Modern World Systems. Vol. 1-2. New York, 1974-80;
10. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. Москва, 1977;
11. D. Bell. The Framework of the Information Society. Oxford, 1980;
12. J. Wallerstein. The Politics of the World Economy. Cambridge, 1984;
13. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм: XV-XVIII вв. / Пер. с франц. Т. 1-3. Москва, 1986-92;
14. История Европы. Т. 1-8. Москва, 1988-99;
15. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. Москва, 1991;
16. Замошкин Ю. А. Вызовы цивилизации и опыт США. История, психология, политика. Москва, 1991;
17. Зарин В. А. Запад и Восток в мировой истории XIV-XIX

- вв. Западные концепции общественного развития и становления мирового рынка. Москва, 1991;
18. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Пер. с нем. Москва, 1991;
19. Шлезингер А. М. Циклы американской истории / Пер. с англ. Москва, 1992;
20. Гегель Г. В. Философия истории / Пер. с нем. С.-Петербург, 1993;
21. Померанц Г. С. Лекции по философии истории. Москва, 1993;
22. Шпенглер О. Закат Европы / Пер. с нем. Москва, 1993;
23. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Пер. з нім. К., 1994;
24. Його ж. Избранное. Образ общества / Пер. с нем. Москва, 1994;
25. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т. 1–2. К., 1994;
26. Маркузе Г. Одномерный человек / Пер. с англ. Москва, 1994;
27. Зиновьев А. А. Запад. Феномен западнизма. Москва, 1995;
28. Иноземцев В. Л. К теории постэкономической общественной формации. Москва, 1995;
29. Тарнас Р. История западного мышления. Москва, 1995;
30. Ткаченко В. М., Реєнт О. П. Україна: на межі цивілізацій. К., 1995;
31. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії / Пер. з англ. Т. 1–2. К., 1995;
32. Його ж. Цивилизация перед судом истории / Пер. с англ. Москва; С.-Петербург, 1995;
33. Кристал И. В конце II тысячелетия. Размышления о западной цивилизации. Москва, 1996;
34. Кульпин Э. С. Бифуркация Запад–Восток. Москва, 1996;
35. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. К., 1996;
36. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. К., 1998;
37. Глобалізаційні трансформації і стратегії розвитку. К., 1998;
38. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Москва, 1998;
39. Його ж. Расколотая цивилизация. Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции. Москва, 1999;
40. Пахомов Ю. Н. и др. Пути и перепутья современной цивилизации. К., 2000;
41. Глобалізація і безпека розвитку. К., 2001;
42. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу / Пер. з англ. К., 2002;
43. Павленко Ю. В. История мировой цивилизации: Философский анализ. К., 2002;
44. Пахомов Ю. Н. и др. Цивилизационные модели современности и их исторические корни. К., 2002;
45. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы. К., 2002;
46. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Москва, 2003;
47. Фокуяма Ф. Конец истории и последний человек / Пер. с англ. Москва, 2004;
48. Цивилизационная структура современного мира: В 3 т., 4 кн. К., 2006–08.

Ю. В. Павленко

Бібліографічний опис:

Західна цивілізація – провідна цивілізація сучасності / Ю. В. Павленко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-15885>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).